

مجله علوم تربیتی و روانشناسی
دانشگاه شهید چمران اهواز، ۱۳۸۰
دوره سوم، سال هشتم، شماره‌های ۱ و ۲
صص: ۱-۱۰

بررسی دیدگاه‌های فلسفی - عقیدتی دانش‌آموزان پسر پایه سوم مقطع متوسطه شهر اهواز در مورد نماز

کریم سواری*
دکتر مسعود صفائی مقدم**
دکتر عبدالکاسم نیسی**

چکیده

در پژوهش حاضر، دیدگاه‌های فلسفی - عقیدتی (دلایل گرایش) دانش‌آموزان پسر پایه سوم متوسطه شهر اهواز در مورد اقامه نماز مورد بررسی قرار گرفت. جامعه آماری این پژوهش کلیه دانش‌آموزان پسر پایه سوم متوسطه شهر اهواز می‌باشد. در این پژوهش از دو نمونه استفاده گردید. نمونه اول شامل ۱۲۰ نفر جهت ساخت پرسشنامه مقدماتی و نمونه دوم ۳۲۰ نفر بودند که به صورت تصادفی چند مرحله‌ای انتخاب شدند. جهت تجزیه و تحلیل داده‌ها از تحلیل عاملی استفاده گردید. نتایج پژوهش نشان داد که چهار عامل در گرایش دانش‌آموزان به نماز مؤثر بوده‌اند. این عوامل عبارتند از: فردی - روانشناختی، عبادی - تکلیفی، فرهنگی - اجتماعی و رستگاری - فلاح.

کلید واژگان: نماز، دیدگاه فلسفی - عقیدتی

---

* عضو هیأت علمی دانشگاه پیام نور مرکز بندر امام
** عضو هیأت علمی دانشکده علوم تربیتی و روانشناسی دانشگاه شهید چمران اهواز

مقدمه

انسان فطرتاً موجودی خداجوست و کنجکاوی از ویژگیهای برجسته او به حساب می‌آید. از جمله سؤالاتی که انسانها همواره در جستجوی پاسخی برای آن بوده‌اند، این است که چرا او به عبادت خدا می‌پردازد. آثار و شواهد تاریخی موجود نشان می‌دهد که بشر در زمانها و مکانهای مختلف با شیوه‌های گوناگون، خدا را عبادت می‌کرده است. البته دلائل و مدارک زیادی در این خصوص وجود دارد. برای نمونه ساموئل کوئینگ^۱ جامعه‌شناس معروف می‌گوید: "اساساً در جهان، طایفه یا جامعه‌ای بدون نیایش، معتقدات و آداب و رسوم وجود ندارد. ما نتوانستیم از لابه لای اوراق تاریخ، لوحه‌ها، کتیبه‌ها و بقایای آثار تاریخی، بشر را از قید مذهب و نیایش پرستش آزاد ببینیم" (به نقل از نجفی، ۱۳۷۷، ص. ۱۶).

مرحوم مطهری در خصوص ریشه عبادت و نیایش می‌نویسد: "یکی از پایدارترین و قدیمی‌ترین تجلیات روح آدمی و یکی از اصیل‌ترین ابعاد وجود آدمی، حس نیایش و پرستش است. مطالعه آثار زندگی بشری نشان می‌دهد هر زمان و هر جا که بشر وجود داشته باشد، نیایش و پرستش هم وجود داشته است.

چیزی که هست، شکل کار و شخص معبود متفاوت شده است" (به نقل از جهان‌بینی توحیدی، ۱۳۷۳، ص. ۲۰). با توجه به اینکه عبادت و نیایش دارای آثار فراوانی در تربیت، سازندگی و هدایت انسان به راه راست می‌باشد و در برخی از تحقیقات انجام شده - برای نمونه ال‌کینز^۲ و همکاران (۱۹۷۹)، لانگ^۳ (۱۹۸۳)، کوئینگ (۱۹۸۸)، مک‌کالاف^۴ (۱۹۹۵)، باتلر^۵ و همکاران (۱۹۹۸) - به عنوان یک راهکسار کاهش تنش و منبع سازگاری با مشکلات معرفی شده است، لذا پژوهش جاری به دنبال پاسخگویی به این سؤال است که چه دلائلی باعث گرایش دانش‌آموزان پسر پایه سوم متوسطه شهر اهواز به نماز می‌شود؟

پیشینه پژوهش

در رابطه با موضوع پژوهش (دلائل اقامه نماز) مطالعات اندکی صورت گرفته است. هر چند این تحقیقات مستقیماً به بررسی دیدگاههای فلسفی نمازگذاران یا عبادت‌کنندگان نپرداخته‌اند، لیکن به شکلهای مختلفی

- 1- Samuel Koenig
- 2- Elkins
- 3- Lang
- 4- Mcculough
- 5- Buttler

به این مطلب اشاره کرده‌اند که عبادت‌کنندگان دلائل و فلسفه‌های روشنی را به عنوان مبانی اعمال عبادی خود دارند. همچنین در این تحقیقات اشاره شده است که عبادات به طور کلی و نماز به طور ویژه، تأثیرات مهمی بر روی جنبه‌های مختلف حیات فردی و اجتماعی انسانها دارند و از طرق مختلفی می‌توان افراد را به اقامه عبادات و نماز جذب کرد. اینک به برخی از پژوهشهای انجام شده در این خصوص اشاره می‌شود:

بنائیان (۱۳۷۲) دیدگاه‌های دانش‌آموزان دختر و پسر دوره راهنمایی و دبیرستانی استان سمنان را درباره نماز مورد بررسی قرار داد. نتایج این مطالعه نشان داد که تأمین امنیت، جلوگیری از ناهنجاریهای رفتاری و رشد اخلاقی به عنوان دلایل گرایش دانش‌آموزان به نماز بوده است. حسینی (۱۳۷۵)، طی مطالعه خود راههای جذب دانش‌آموزان راهنمایی به نماز را بر روی یک نمونه ۱۰۰۰ نفری مورد بررسی قرار داد. نتایج این پژوهش نشان داد که توجه به حل تعارضات و مشکلات عاطفی روانی دانش‌آموزان یکی از دلایل جذب دانش‌آموزان به اقامه نماز بوده است. همچنین تشویق و ترغیب فرزندان توسط والدین، دومین عامل عمده گرایش دانش‌آموزان به سوی نماز بوده است.

جوادی و سادبی (۱۳۷۶)، در مطالعه خود گرایش دانش‌آموزان دختر مقطع راهنمایی و پسران مقطع متوسطه به نماز را مورد بررسی قرار دادند. نتایج این مطالعه نشان داد که عوامل مؤثر در گرایش دانش‌آموزان به نماز شامل دبیران دینی، مربیان تربیتی، دوستان، همسالان و محتوی کتب دینی می‌باشد. حسن بگلو (۱۳۷۸)، عوامل درون مدرسه‌ای مؤثر بر جذب دانش‌آموزان مقطع متوسطه شهر تهران به نماز را مورد بررسی قرار داد. نتایج این مطالعه نشان داد که از جمله عوامل مهم گرایش دانش‌آموزان به نماز ارتباط با خدا و تکامل معنوی می‌باشد.

موسوی (۱۳۷۸)، اثرات اقامه نماز بر افسردگی را مورد بررسی قرار داد. نتایج این مطالعه نشان داد که میزان افسردگی افرادی که نماز را اقامه می‌کنند، نسبت به افرادی که به این عمل اقدام نمی‌کنند، کمتر بوده است.

الکینز و همکاران (۱۹۷۹)، طی مطالعه خود اثرات عبادی را بر آرامبخشی و کاهش تنش عضلانی مورد بررسی قرار دادند. نتایج این مطالعه نشان داد که افرادی که به عبادت و نیایش اقدام می‌کنند نسبت به کسانی که این اعمال را انجام نمی‌دهند، دارای تنش عضلانی

کمتری هستند و آرامش بیشتری احساس می‌کنند. لانگ (۱۹۸۳)، طی مطالعه‌ای نشان داد که عبادت و نیایش موجب تسهیل معالجات بیماران مراجعه کننده به مراکز روان‌درمانی شده است.

در مطالعه دیگر سانیتا^۵ (۱۹۹۷)، نشان داد که عبادت و نیایش به عنوان راههای برقراری ارتباط با خدا توسط آزمودنیها دانسته شده و این اعتقاد در بهداشت روانی آنان اثرات مثبتی داشته است.

مارکیدز^۱ (۱۹۸۳)، نشان داد که یکی از عوامل مؤثر بر خشنودی زندگی، حضور در کلیسا و پرداختن به عبادت در افراد بزرگسال می‌باشد. کوئینگ (۱۹۸۸)، طی مطالعه‌ای به این نتیجه رسید که افرادی که به عبادت می‌پردازند، کمتر از مرگ هراس داشته و یا هیچ گونه ترسی را نشان نمی‌دهند.

فرای^۲ (۱۹۹۰)، نشان داد که پرداختن به عبادت موجب تسکین دردهای جسمانی و تأمین امنیت شخص و کاهش ترس از مرگ می‌گردد.

پولوما^۳ و پندلتون^۴ (۱۹۹۱)، در مطالعه خود نشان دادند که بهترین عامل تأمین‌کننده سلامت روانی افراد، پرداختن به عبادت می‌باشد.

مک کالاف (۱۹۹۵)، در مطالعه خود نشان داد که پرداختن به عبادت از جمله عوامل تأمین‌کننده سلامت روانی افراد می‌باشد.

1- Markides

2- Fry

3- Poloma

4- Pendleton

5- Suneetha

روش تحقیق

در پژوهش حاضر، جامعه آماری شامل کلیه دانش‌آموزان پسر پایه سوم متوسطه نواحی چهارگانه آموزش و پرورش شهر اهواز می‌باشد. در این پژوهش از دو نمونه استفاده شد. در مرحله مقدماتی برای سنجش دیدگاههای فلسفی - عقیدتی آزمودنیها و ساخت پرسشنامه ۱۲۰ نفر (از هر ناحیه یک مدرسه و از هر مدرسه ۳۰ آزمودنی) به شیوه تصادفی ساده انتخاب گردیدند. در مرحله دوم

جدول ۱. میانگین، انحراف معیار، ارزش ویژه، درصد واریانس تبیین شده، درصد تراکمی واریانس تبیین شده،

تعداد ماده‌های چهار عامل

نام عامل	فردی - شناختی	عبادی - تکلیفی	فرهنگی - اجتماعی	رستگاری - فلاح
میانگین	۳۸/۰۴	۴۲/۳۶	۱۹/۳۹	۳۱/۹۲
انحراف معیار	۶/۷۸	۲/۳۱	۵/۲۰	۴/۲۷
ارزش ویژه (ایگن)	۱۰/۱۶	۳/۸۲	۳/۲۱	۲/۱۰
درصد واریانس تبیین شده	۲۲/۱	۸/۳	۴/۸	۴/۶
درصد تراکمی واریانس تبیین شده	۲۲/۱	۳۰/۴	۳۵/۲	۳۹/۸
تعداد ماده‌ها	۱۳	۱۲	۹	۱۰

و بعد از تنظیم ماده‌های پرسشنامه، ۳۲۰ نفر دیگر (از هر ناحیه چهار مدرسه و از هر مدرسه بیست نفر) از جامعه آماری مذکور به شیوه تصادفی چند مرحله‌ای انتخاب شدند. به منظور انجام پژوهش از پرسشنامه محقق ساخته که حاصل از پاسخهای دانش‌آموزان در نمونه اول بود استفاده گردید. این پرسشنامه دارای ۴۴ ماده و چهار عامل می‌باشد.

روشهای آماری

برای تحلیل داده‌ها از روش آماری تحلیل عاملی استفاده به عمل آمد. همچنین از برخی از روشهای آمار توصیفی استفاده شده است.

یافته‌های پژوهشی

در این بخش به درج یافته‌های توصیفی و

استنباطی پژوهش پرداخته شده است. مندرجات جدول شماره ۱ نشان می‌دهد که چهار عامل در گرایش دانش‌آموزان به نماز مؤثر بوده است. این عوامل عبارتند از عامل اول (فردی - روانشناختی) با تعداد ۱۳ ماده، عامل دوم (عبادی - تکلیفی) با ۱۲ ماده، عامل سوم (فرهنگی - اجتماعی) با ۹ ماده و عامل چهارم (رستگاری - فلاح) با ۱۰ ماده. این جدول همچنین نشان می‌دهد که بیشترین میانگین از آن عامل دوم ($M=42/36$)، و کمترین میانگین از آن عامل سوم ($M=19/39$) بوده است.

در جدول شماره ۲، نام عوامل، ماده‌ها و بار عاملی هر یک از آنها ارائه شده است. مندرجات این جدول نشان می‌دهد که در عامل اول، ماده یک (دوری از گناه) بالاترین

جدول ۲. عوامل چهارگانه، دلایل گرایش دانش آموزان به نماز، نام ماده‌ها و بارعاملی این ماده‌ها

عامل اول فردی - روانشناختی		عامل دوم عبادی - تکلیفی		عامل سوم فرهنگی - اجتماعی		عامل چهارم رستگاری - فلاح	
نام ماده	بار عاملی	نام ماده	بار عاملی	نام ماده	بار عاملی	نام ماده	بار عاملی
دوری از گناهان	۰/۷۶	درد دل با خدا	۰/۶۴	برقراری رابطه خوب با پدر و مادر	۰/۷۴	به یاد خدا افتادن	۰/۶۴
آرامش روحی و روانی	۰/۶۳	تواضع در برابر خدا	۰/۶۲	عمل به توصیه‌های پدر و مادر	۰/۷۴	نزدیکی به خداوند	۰/۵۶
پیروزی بر ناکامیها	۰/۶۲	شایستگی خداوند	۰/۵۹	مصونیت از تمسخر دوستان	۰/۶۹	تشکر از نعمتهای خداوند	۰/۵۵
غلبه بر مشکلات زندگی	۰/۶۲	اطاعت از خداوند	۰/۵۵	رسیدن به سن بلوغ	۰/۵۷	دوست شدن با خدا	۰/۵۴
امیدواری به زندگی	۰/۶۰	اعتراف به یگانگی خدا	۰/۵۴	تقلید از پدر و مادر	۰/۵۳	هدایت به راه راست	۰/۵۲
ایجاد اعتماد به نفس	۰/۵۸	دوری از شیطان	۰/۵۳	تقلید از دوستان	۰/۵۳	ورود به بهشت	۰/۵۱
مبارزه با افسردگی	۰/۵۷	ایمان به خدا	۰/۵۲	تقلید از معلمان	۰/۴۹	ترس از جهنم	۰/۴۵
پیدایش عزت نفس	۰/۵۶	انجام وظیفه شرعی	۰/۵۲	جلب احترام دیگران	۰/۴۷	ترس از مرگ	۰/۴۳
تقویت اراده	۰/۵۲	علاقه به خداوند	۰/۵۰	ناراحت نکردن پدر و مادر	۰/۴۵	پاک شدن گناهان	۰/۴۲
رعایت مسائل بهداشتی	۰/۵۱	شناخت خداوند	۰/۴۹			مسلمان بودن	۰/۴۱
ورزش جسم و روان	۰/۴۹	رضایت خداوند	۰/۴۵				
عدم ابتلا به بیماریهای جسمی و روانی	۰/۴۸	اعتقاد به آخرت	۰/۴۳				
لذتبخش بودن نماز	۰/۴۲						

بار عاملی (۰/۷۶) و ماده سیزده (لذتبخش) عامل دوم، ماده یک (درد دل با خدا) بالاترین بار عاملی (۰/۶۴) و اعتقاد به آخرت (ماده ده) در (۰/۴۲) را دارد.

کمترین بار عاملی (۰/۴۳) را دارد. در عامل سوم، برقراری رابطه خوب با پدر و مادر که ماده اول این عامل است، بیشترین بارعاملی (۰/۷۴) و ناراحت نکردن پدر و مادر (نهمین ماده) کمترین بارعاملی (۰/۴۵) را دارد، و در نهایت ماده اول از عامل چهارم (به یاد خدا افتادن) با بارعاملی (۰/۶۴) و مسلمان بودن (ماده ده) با بارعاملی (۰/۴۱) به ترتیب

بیشترین و کمترین بار عاملی را دارا هستند.

(۱۹۹۰)، پولوما و پندلتون (۱۹۹۱)، مک کالاف (۱۹۹۵)، باتلر و همکاران (۱۹۹۸)، بنائیان (۰۱۳۷۲)، موسوی (۱۳۷۸) هماهنگند. همچنین یافته‌های مربوط به عامل اول با کلام وحی که نماز را عامل آرامش روح و روان ذکر می‌کند (سوره رعد، آیه ۲۸) و نماز را عامل مبارزه با مشکلات می‌داند (سوره بقره، آیه ۴۵) همسویی دارد.

دلیل دیگری که دانش‌آموزان برای اقامه نماز اشاره نموده‌اند، احساس تکلیف در انجام آن می‌باشد، این موضوع با آیات و احادیث که اقامه نماز را نوعی عمل عبادی و تکلیفی می‌دانند، همسویی دارد. در این خصوص قرآن می‌فرماید: "واقم اصوله لذکری" (نماز به خاطر یاد من بپادار) (سوره طه، آیه ۱۴). حضرت علی (ع) هم در مناجات با خدا می‌فرماید: "الهی هذه صلاتی صلیتها لالحاجه منک الیهما و لارغبته منک الاتعظیماً و طاعه و اجابه لک ما امرتني به" خدایا نمازی را که به جا آورده‌ام، تو را به جا آورده‌ام، تو را به آن نیازی نیست و میل و رغبتی به آن نخواهی داشت جز برای تعظیم، اجابت و پذیرش تو و آنچه که مرا به آن امر کردی (قمی، ۱۳۷۷).

دلیل دیگری که دانش‌آموزان برای اقامه

بحث و نتیجه‌گیری

هدف پژوهش حاضر، بررسی دیدگاه‌های فلسفی - عقیدتی دانش‌آموزان پسر پایه سوم مقطع متوسطه شهر اهواز در مورد نماز می‌باشد. سؤال پژوهش این است که چه عواملی باعث گرایش دانش‌آموزان پسر به نماز می‌شود؟ با مراجعه به جدول شماره ۱ یافته‌ها نشان می‌دهند که چهار عامل عمده در گرایش دانش‌آموزان به نماز مؤثرند. این عوامل عبارتند از عامل فردی - روانشناختی (عامل اول)، عامل عبادی - تکلیفی (عامل دوم)، عامل فرهنگی - اجتماعی (عامل سوم)، عامل رستگاری - فلاح (عامل چهارم). نتایج این پژوهش با یافته‌های محققان قبلی مانند فرای

نماز ذکر نموده‌اند، تقلید از افراد محبوب (مثل معلمان، والدین، دوستان خوب،...) می‌باشد و از آنجایی که عامل سوم (فرهنگی- اجتماعی) به این موضوع می‌پردازد، لذا این یافته با یافته‌های حسینی (۱۳۷۵) و جوادی و سادبی (۱۳۷۶) همسو می‌باشد.

(رستگاری- فلاح) مستتر می‌باشد. این یافته با پژوهش حسن بگلو (۱۳۷۸) و سانیتا (۱۹۹۷) همسو است. قرآن هم یکی از فلسفه‌های نماز را آموزش گناهان می‌داند (سوره هود، آیه ۱۱۴). لذا با توجه به یافته‌های این پژوهش می‌توان گفت که یکی از راههای افزایش گرایش دانش‌آموزان به نماز، تبلیغ فواید و اثرات نماز به منظور تغییر نگرش آنها به سوی خالق متعال می‌باشد.

کسب پاداش اخروی و آموزش گناهان از جمله دلایل دیگر اقامه نماز ذکر شده توسط دانش‌آموزان می‌باشد که در عامل چهارم

منابع

فارسی

القرآن الکریم.

- بنانیان، سفید (۱۳۷۲). بررسی دیدگاه دانش‌آموزان دختر و پسر دوره راهنمایی و دبیرستانی استان سمنان درباره نماز، طرح پژوهشی اداره کل آموزش و پرورش استان سمنان.
- جوادی، محمدجعفر و سادئی، علی (۱۳۷۶). بررسی عوامل مدرسه‌ای تأثیرگذار بر رغبت دانش‌آموزان دختر مقطع راهنمایی و پسران مقطع متوسطه به نماز. چکیده تازه‌های تحقیق در دانشگاهها و مراکز تحقیقاتی ایران. دوره ۵ شماره ۱. تهران: مرکز اطلاعات و مدارک علمی ایران.
- حسینی، روح‌ا... (۱۳۷۵). بررسی راههای جذب دانش‌آموزان به نماز در کرمانشاه. چکیده تازه‌های تحقیق در دانشگاهها و مراکز تحقیقاتی ایران. دوره ۴ شماره ۴. تهران: مرکز اطلاعات و مدارک علمی ایران.
- حسن‌یگلو، بهروز (۱۳۷۸). بررسی علل و عوامل درون مدرسه‌ای مؤثر بر جذب دانش‌آموزان به نماز جماعت. چکیده تازه‌های تحقیق در دانشگاهها و مراکز تحقیقاتی ایران. دوره ۷ شماره ۳. تهران: مرکز اطلاعات و مدارک علمی ایران.
- قمی، شیخ عباس (۱۳۷۷). کلیات مفاتیح الجنان. قم: انتشارات ام ایبها.
- مطهری، مرتضی (۱۳۷۳). تعلیم و تربیت در اسلام. چاپ بیست سوم. تهران: انتشارات صدرا.
- موسوی، غفور (۱۳۷۸). بررسی رابطه نحوه برپاداری نماز بر اختلالات افسردگی. چکیده تازه‌های تحقیق در دانشگاهها و مراکز تحقیقاتی ایران. دوره ۷ شماره ۱. تهران: مرکز اطلاعات و مدارک علمی ایران.
- نجفی، گودرز (۱۳۷۷). راز نیایش. تهران: انتشارات سازمان تبلیغات اسلامی.

لاتین

- Butler, M., Gardner, C. & Bird, H. (1998). Not just a time out: change dynamics of prayer for Religious couples in conflict situations. *Family Process*, 37(4), 451-475.
- Elkins, D., Anchor, K. & Sandler, H. (1979). Relaxation Training and Prayer behavior as Tension Reduction Techniques. *Behavioral Engineering*, 5(3), 81-87.
- Fry, P. (1990). A factor analytic investigation of home-bounded elderly individuals Concerns about death and dying and their coping responses. *Journal of Clinical Psychology*, 46(6), 737-748.
- Koenig, H. (1988). Religious behaviors and death anxiety in later life. *Hospice Journal*, 4(1), 3-24.
- Lang, M. (1983). Prayer and Psychotherapy. *Journal of Psychology and christianity*, 2(3), 36-49.
- Markedes. K. (1983). Aging religiosity and adjustment. *Journal of Gerontology*, 38(5), 621-625.
- Mccullough, M. (1995). Prayer and health. *Journal of Psychology and theology*, 23(1), 15-29.
- Poloma, M. & Pendleton, B. (1991). The effects of prayer and prayer experiences on measures of general well-being. Special issue. *Journal of Psychology and theology*, 1(1), 71-83.
- Suncetha. (1997). The concept of God. *Journal of indian-psychology*, 15(1), 53-60.

دریافت مقاله: ۸۰/۴/۱۸

تاریخ بررسی مقاله: ۸۰/۱۲/۳

پذیرش مقاله: ۸۱/۳/۲۰